

1582 Şenliğine Dâir Yeni Keşfedilen Bir Eser: Ferâhî Sûrnâmesi¹

Mehmet Özdemir

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Sûrnâme, Osmanlı şehzadelerin sünnet düğünleri ya da padişah kızlarının doğum/evlilikleri münasebetiyle düzenlenen merasim ve şenlikleri konu alan manzum/mensur eserlerin genel adıdır. Osmanlı Devletinin kuruluş devrinden 19. Yüzyıl sonlarına gelinceye kadar yukarıda zikredilen sebepler dışında da çeşitli sebeplerin etkisiyle yüzlerce şenlik ve merasim tertip edilmiştir.²

Osmanlıda tertiplenen şenlik ve merasimler arasında en ihtisamlı olanları şehzadelerin sünnetleri sebebiyle yapılanlardır. Sünnet düğünleri/şenlikleri, Osmanlı Sarayının haşmetini göstermenin aracı olarak bu şenlikler, şair ya da nâsirlerin edebî eserlerinin konusu

.....

1 Bu bildiri Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Yazmalar Bölümü, No: 2921'de kayıtlı bulunan yazma nüshanın tarafımızdan neşrinde yer alan bilgilerin gözden geçirilmesi ve güncellenmesi ile hazırlanmıştır. Bkz. Ferâhî, *Sûrnâme: Bir Özge Âlem-Osmanlı Pâytâhtında 1582 Şenliği* [Hazırlayan: Mehmet Özdemir] Grafikler Yayınları, Ankara 2016.

2 Arslan, Mehmet (2008). *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri I: Manzûm Sûrnâmeler*. İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı, s. 24; Nutku, Özdemir (1972). *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 153-154.

olduğu gibi tarih yazarları ve gösterileri izleyen yerli-yabancı misafirler tarafından da ilgiyle takip edilmiştir. Bu konuda yazılan eserler “sûrnâme” adıyla anılacak bir edebî türün ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Sûrnâmelerle ilgi çalışmalar -sûriyye kasideleri ve tarih manzumeleri dışında- bu türe dâhil edebileceğimiz manzum/mensur formlarda on dokuz eserin yazıldığını ortaya koymaktadır. On bir farklı merasimi konu alan bu eserlerin dokuzu evlilik, altısı sünnet, ikisi hem sünnet hem evlilik törenlerini diğer ikisi ise padişah kızlarının doğumunu anlatmaktadır.³ Ferâhî Sûrnâmesinin tespiti ile bu sayı yirmiye çıkmış bulunmaktadır.

Eserin Müellifi

1582 Şenliğini anlatan bahse konu eserin müellifi hakkında biyografik kaynaklarda hiçbir bilgiye rastlanmamıştır. Müellifin kimliği, ailesi, mesleği ile ilgili bilgileri edinemesek de mahlasının Ferâhî olduğu açıktır ve müellif eserde yer alan manzûmelerinde sekiz yerde bu mahlası kullanmıştır.

Müellifin manzumelerde kullandığı mahlas “Ferâhî = فراهی” şeklindedir. Ferâhî mahlasının mensubiyet anlamı taşıdığı ve müellifin aslen Afganistan’ın güneyinde bulunan “Farâh/Ferâh” şehrinde olduğu için bu mahlası tercih etmiş olabileceğini düşünmekteyiz.⁴

.....

3 Aynur, Hatice (2009). Sûnâme. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 37, s. 565-567), İstanbul, s. 566.

4 Farâh/Ferâh Vilayeti (Farsça= فراه), Afganistan’ın 34 vilayetinden birisidir. Ülkenin güneybatısında yer alan ve İran’a sınırı bulunan vilayetin yönetim merkezi Ferâh şehridir. 48,471 km² yüzölçümündeki vilayetin nüfusu 338.000’dir. Nüfusun %80’i Peştunlar oluşturmaktadır. Vilayet kuzeyden Herat, kuzeydoğudan Gur, güneydoğudan Helmand, güneyden Nimruz vilayetleriyle komşudur. Batı sınırını tamamıyla İran devleti kaplamaktadır. Ferah Vilayeti, toprak büyüklüğü bakımından Afganistan’ın dördüncü büyük vilayetidir. Bkz.:
<https://tr.wikipedia.org/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGV-kaWEub3JnL3dpa2kvRmFyYWg> [erişim tarihi: 15.05.2017]
<https://tr.wikipedia.org/index.php?q=aHR0cHM6Ly9hei53aWtpcGV-kaWEub3JnL3dpa2kvRiVDOSU5OXJhaF92aWxheSVDOSU5OXRp> [erişim tarihi: 15.05.2017]

Müellifin mahlası eserin muhtelif manzumelerinde geçmektedir. Mahlas eserde ilk defa mütekerrir müsemmen nazım şekliyle yazılan bir naatta görülmektedir. Şiirin makta bendi şudur:

Ey **Ferâhî** çâkerem bir şâha k'ism-i Mustafâ
Server-i mülk-i nübüvvet eylemiş anı Hudâ
Nûr-ı çeşm-i evliyâ vü pîşvâ-yı enbiyâ
Sensin ol 'âlî nazar hep senden eylerler recâ
Şehriyâr-ı dâd-güster âsaf u mîr ü gedâ
Ben güneşkâra şefâ'at umaram rûz-ı cezâ
"Kâmetün ey bûstân-ı lâ-mekân pîrâyesi
Nûrdan bir servdür düşmez zemîne sâyesi" (4b)⁵

Müellifin mahlasının geçtiği ikinci manzume ise "beyt" başlığı ile yazılmış beş beyitlik bir gazeldir. Bu gazelin makta beyti şu şekildedir:

Ferâhî çâkerün cevrun temennâsında sultânım
Kavî-dil muntazır bi'llâh hâzır nâzır [olmuşdur] (21b)

Ferâhî mahlasının zikredildiği bir başka manzume ise "nazm" başlığı ile yazılan ve yine beş beyitten oluşan bir başka gazeldir. Bu gazelin makta beyti ise şudur:

Şeb-i târ içre gördüm ey **Ferâhî** gün gibi rûşen
Virür fer âsumâna mâh-rûy-ı zıll-ı Yezdânî (22a)

Eserde mahlasın yazıldığı bir başka manzume de Sultan III. Murad için yazılan methiyelerden biridir. Padişah için el açıp dua ettiğini de ifade eden Ferâhî'nin mahlasının yazıldığı şiirin makta beyti şudur:

.....

5 Ferâhî (1582) *Sûrnâme-i Hümayûn*. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yeni Yazmalar Bölümü, No: 2921/165 varak. (Burada ve bundan sonraki alıntılarda alıntılarda Ferâhî Sûrnâmesi'nin künyesi verilen yazma nüshası kullanılmıştır)

Desti güşâde dilde du'â vü senâ ider
Kimdür **Ferâhî**⁶ dir ise Sultân-ı serverân (86)

Müellif yine Sultan III. Murad methiyelerini muhtevi “beyt” başlıklı başka bir manzumede Bektaşî meşrep olduğunu da düşün-
dürecektir ifadelerle Ferâhî mahlasını kullanmıştır.

Geldi **Ferâhî** bendeñ öper murâd-ı şem'ün
Bektâşî tekyesinde rûşen çerâguñ [olsun] (109a)

“Beyt” başlığı altında yazılan ve konusu yine devrin padişahı Sultan III. Murad’a sitayiş olan bir başka gazelde Ferâhî mahlası tek-
rarlanmıştır:

Ey **Ferâhî** kıl du'â-yı devletin şâm u seher
Var yürü ‘âlemde şâd ol kalmasun gönünde gam (130a)

Yine “beyit” başlığı ile yazdığı bir başka gazelinde Ferâhî şu
ifadelere yer vermiştir:

Firâkuñ tâbına tâkat getürmez künc-i hasretde
Ferâhî derdünü bi'llâh ism-i yâ Vedûd eyler (142b)

Müellifin mahlasının geçtiği son manzume ise eserin telif ta-
rihi için yazılan ve ebcedle istinsah tarihini ortaya koyan aşağıda-
ki manzumedir. Bu manzumedeki “**dil oldu itmâm-ı kitâb**” ibaresi
ebced hesabı ile eserin telif tarihini H. 990/M. 1582 olarak tescil
etmektedir.

Ey baña medh ü senâsın itdigün kimdür diyen
Hazret-i Sultân Murâd kâm-bîn [ü] kâm-yâb (159b)
Ey Ferâhî vasf-ı sûr-ı pür-sürûrın yazmışam
Didi çün târîhini “**dil oldu itmâm-ı kitâb**”⁷ (159b)

.....
6 Ferâhî bu beyitle padişahın tanıdığı biri olmadığını vurguluyor. Ancak telif ettiği
eser ile adının sorulacağını düşünüyor ve tanınmayı umuyor.
7 Bu manzumeye göre eserin telif tarihi: (H. 990/M. 1582).

Müellifin kimliği ile ilgili bilgilerimiz ne yazık ki yukarıdaki manzumelerde zikredilen mahlası ile sınırlıdır. Biyografik kaynakları taramak suretiyle yaptığımız araştırmalarda Ferâhî mahlaslı bir şaire rastlamadık. Osmanlı dönemi sosyal hayatına dair bu denli hacimli, teferruatlı bir eser vücuda getiren müellifin kendisi ve eseri hakkında biyografik kaynaklarda bilgi bulunamayışı dikkat çekici bir durumdur.

Nüsha Tavsifi

Ferâhî, Sûrnâme-i Hümayûn. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yeni Yazmalar Bölümü, No: 2921/165 varak.

Baş: ve in'âm u ihsân-ı Samedânî vücûd-ı beşerde
mevcûddur, zîrâ 'arâyis-i zamâyir-i tab'-ı fusehâyı ...

Son: Mekk-i zen ile her birisi buldı ölmegi
Hadden ziyâde kaynadı zen-pâre çölmegi

205x125 mm ölçülerindeki eser bordo renk deri ciltle ciltlenmiştir. İlk yaprağı olmadığı için ser-levha ve kitap başlığının olup olmadığını bilemiyoruz. 1b ve 10a-10b'ye denk düşen iki yaprağın koptuğu anlaşılmaktadır. Her sayfada 17 satır bulunmaktadır ve metin alanı kırmızı renkli kalemle cetvel içine alınmıştır. Mensur bölümler tek sütun manzum bölümler ise bazen tek bazen de çift sütun olarak yazılmıştır. Eserdeki beyt, nazım, kıta, mesnevi gibi manzume başlıkları ile mensur bölümlerin başlıkları kırmızı mürekkeple ve eserin tamamı nesih yazıyla yazılmıştır. Eserin 2a, 2b, 3a, 4a yapraklarında silinmiş ya da yıpranmış ibareler vardır. 165a'da ise istinsah tarihi H. 1092 olan bir kıta yazılmıştır. Eserin müstensihisi belli değildir.

Eserin Şekil Özellikleri

Ferâhî Sûrnâmesi mensur-manzum karışık yazılmış bir eserdir. Eser mesnevi nazım şeklinin konu sıralamasına uygun şekilde hazırlanmıştır. Bu geleneğe uygun olarak giriş bölümünde tevhid,

münacat, naat, medh-i çehâryâr-ı güzin, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin methiyeleri, Fatih Sultan Mehmed'den III. Murad'a kadar padişahlar için methiyeler ve Şehzâde Mehmed methiyelerinin yer aldığı konu sıralamasını takip etmiştir. Bahsi geçen bu bölümler manzum olarak yazılmıştır. Bazı zevatın methedilirken manzumelerin yanın-da mensur formda methiyelere de yer verilmiştir. Ferâhî, Sûrnâme'de sebep-i telife yer vermemiştir. Manzum ve mensur methiyelerden sonra şenliğin birinci günü olarak 4 Cemâziyelevvel 990 gününü zikretmekte ve şenliğe davet edilen zevatın adlarını yazmaktadır. (17b).

Divan edebiyatı nesrinin en önemli özelliklerinden biri mensur kısmın aralarında manzum parçaların da bulunmasıdır. Manzum+mensur karışık yazılan eserlerde mensur metinlerin içindeki manzum parçalar eserin yaklaşık üçte birini geçmez. Bu parçalar, nesir üslubu olarak klasik doğu nesrinde devam edegelmiştir. (Aksoyak, 2012: 58)

Ferâhî eserinde mesnevi, beyt, nazım gibi başlıklar ile çeşitli nazım şekillerinde manzumeler yazmış ve esnaf geçişlerini anlatmaya başlamıştır. Konu akışı ağırlıklı olarak esnaf geçişlerinin anlatılması olsa da yer yer şenliğin gösteri, eğlence, musiki faaliyetleri de anlatılmıştır. Eserin bitişine ebced ile tarih düşürüldükten sonra (159b) geçişleri anlatılan esnafla ilgili yazılan beyitler toplu halde ve art arda tekrar yazılmıştır. Bu beyitlerin hemen hepsi esnaf geçişlerinde yazılan beyitlerin tekrarı niteliğinde olup bazı beyitlerde kelime değişikliklerine gidilmiştir.

Eserin Muhtevası

Ferâhî, daha önce de bahsettiğimiz gibi eserinde klasik mesnevi formunun konu akışına uygun bir sıralama takip etmiştir. Eserdeki konu başlıkları genellikle kırmızı kalemle yazılmıştır. Ancak kırmızı kalemle yazılmayan ya da başlık adı olmayan bölümler de vardır. Bu bölümlerin başlığının da ilavesiyle eserin muhtevasını, varak numarası ve konu başlıkları ile sıraladığımızda ana hatlarıyla şu şekilde bir liste oluşmaktadır:

Varak No	Muhteva
2a-17a	Tevhid, naat, dört halifeye methiyeler, eh-i beyt methiyeleri, Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid, Cem Sultan, Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murad ve Şehzade Mehmed'e manzum-mensur formlarda methiyeler ve adı geçen hükümdar ve şehzadelerle ilgili bazı hikâyelere yer verilmiştir.
17b	4 Cemâziye'l-evvel 990' da şenliğin başladığına dair bilgiye yer verilmiştir.
17b	Şenliğe davet edilenlerin listesi yer almaktadır.
19b-20a	Sûr-ı Hümâyûnu tavsif eden maznum-mensur metinler
21b	Beyt / Gazel (5 beyit)
21b	Mesnevî / Sultan Murad'a methiye (7 beyit) Nazm / Sultan Murad'a methiye (5 beyit)
22a-151a	Esnafların geçişleri ve hediye takdimleri ile ilgili asıl bölüm
152a 154b 155a	Mesnevî Rûz-ı Diğer Der-Medh-i Pâdişâh-ı Âli-Mekân
156a	Mezkûr Hâcî Bektâş Velî
158a	Der-Vasf-ı Şeb ve Hâtîme-i Sûr-ı Şehriyâr-ı Âli-Neseb
158b	Mesnevî Der-Sıfat-ı Rûz-ı Pîrûz
159b	Der-hâtîmetü'l-kitâb bi-hamdî'llâhi'l-meliki'l-Vehhâb/ Hâtîme bölümü

Ferâhî Sûrnâmesi'nde beyt, nazım, kıt'a, mesnevi başlıkları ile 223 adet manzume de yer almaktadır. Ayrıca Ferâhî esnafların geçişini anlattığı mensur metinlerin sonunda eklediği manzumeleri hatimeden sonra topluca yeniden yazmıştır. Hemen hepsi birer beyit olan bu manzumelerde bazı kelime değişiklikleri de yapılmıştır. Tamamı Ferâhî'ye ait olan bu manzumeler müellifin nazım konusundaki yetkinliğini göstermesi bakımından önemlidir. Zira bu manzumelerin tamamı küçük çaplı bir manzum eser hüviyetindedir.

Ferâhî Sûrnâmesi'nde 5 adet gazel vardır. Ferâhî'nin şairlik yeteneğiyle ilgili fikir verebileceği düşüncesiyle bu gazellerden birine yer vermek uygun olacaktır:

Gazel

[mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün]

Reh-i 'aşk içre 'âşık hâk olup mahv-i vücûd eyler
Anuñ her zerresi bir demde rehyâbın sücûd eyler

Egerçi küfr-i zülfüñ sûretâ gâret-ger-i dîndür
Velî hattun diyen ser-fitne-i sâhib cünûd eyler

Sürûd-ı zevk-i şevk sûz-ı Sübhânî-i mazhardur
Fenâ bezminde mutrib nâleler ki çeng ü 'ûd eyler

Tehîdür sanma zâhid 'âşikuñ sûz u güdâzın sen
Kaçan kim bir dem âh itse tokuz eflâki dûd eyler

Firâkuñ tâbına tâkat getürmez künc-i hasretde
Ferâhî derdünü bi'llâh ism-i yâ Vedûd eyler (142b)

Ferâhî Sûrnâmesi'nde "Hikâyet" başlığı ile yazılan ve çeşitli konuları anlatan 16 metin yer almaktadır. Bu metinlerde anlatılan hikâyelerin çoğunluğu tarihte vuku bulmuş ve meşhur olmuş olaylardır. Eserde anlatılan ilk hikâye Hz. Muhammed'in sahabe ile sohbeti sırasında orada bulunan bir kâfirin nahoş söz ve davranışlarından dolayı Sahban adında bir sahabe tarafından cezalandırılmasını anlatmaktadır (3b). İkinci hikâyede İstanbul'un fethi için yola çıkan 47 askerle bir kişi arasında geçen diyalog anlatılır (6a). Eserde Sultan II. Bâyezid ve Cem ile ilgili 4 hikâye anlatılmaktadır. Bunlardan ikisi II. Bâyezid'in derviş karakterli oluşuyla alakalıdır (6b, 8b). Diğer hikâyelerden biri Cem Sultan ile ilgiliyken diğer ikisi iki kardeşin giriştiği taht mücadelesiyle ilgilidir (7a, 8a).

Sûrnâmede geçen ve Sultan I. Selim'le ilgili iki hikâyeden biri babası Sultan II. Bâyezid ile arasında geçen diyalogu diğeri de Şah

İsmail’le yaptığı söz ve kılıç mücadelesini konu alır (9a, 9b). Bu hikâyelerden üç tanesi de Kanunî Sultan Süleyman’ın seferleriyle ilgilidir (11a, 11b, 12a). Sultan Süleyman’ın Abdülcelal adlı bir hizmetkârının rüyasından bahisle II. Selim’in tahta geçeceğine dair işareti olduğuna inanılan bir hikâye anlatılmıştır (14a).

Yukarıda konuları belirtilen kısa hikâyelerden başka Sûrnâme de üç hikâye daha vardır ki bu hikâyeler Hacı Bektaş Veli ile alakalıdır. Bu hikâyelerden biri Hacı Bektaş Velî’nin Anadolu’nun irşadı için Ahmed Yesevî’den icâzet aldığına dair hikâyedir (156a). Diğer iki hikâye ise Hacı Bektaş Velî’nin kerametlerini anlatan hikâyelerdir (157a, 157b).

Ferâhî ve İntizâmî Sûnâmelerinin İçerik Mukayesesi

Sûrnâmeler konusunda yapılan çalışmalar, müstakil sûrnâmelerin ilk örneklerinin 1582 yılında şehzade Mehmed’in sünnet düğünü dolayısıyla düzenlenen şenliği konu alan Gelibolulu Âlî’nin *Câmi’ül-Buhûr Der-Mecâlis-i Sûr’u* ve İntizâmî’nin *Sûrnâme-i Hümayûn*’u olduğunu kabul etmişlerdir. Ferâhî Sûrnâmesinin tespiti ile elde edilen yeni bilgiler sahip olduğumuz bilgileri güncellememizi zaruri kılacaktır.

1582 Şenliğini mensur+manzum karışık anlatan Ferâhî ve İntizâmî sûrnâmelerinde işlenen konular paralellik göstermektedir. Sözü edilen bu iki sûrnâmede de ortak konuların işlendiğini söyleyebiliriz. Konular ortak olsa da üslup, yaklaşım ve anlatımda öncelik sıralaması elbette vardır.

Şenliğe davet edilenler kişiler, şenlik hazırlıkları, şenliğin yapıldığı mekân, nahıllar, şeker işleri, ziyafetler, hediyeler, padişahın gösteri sunanlara ve halka altın gümüş saçısı, esnaf alaylarının geçişleri ve hediyeleri takdimleri, esnaf ya da zümrelerin hünerlerini sergiledikleri oyunlar ve gösteriler, ateş işleri sınıfından gösteriler, fişekler, meşaleler gibi unsurlar ağırlık noktası farklı olmakla beraber her iki sûrnâmede de ön plana çıkan konulardır.

Ferâhî Sûrnâmesinin şekil ve içerik bakımından en çok benzerliği olan sûrnâme İntizâmî Sûrnâmesidir. İntizâmî ve Ferâhî

sûrnâmelerinin şekil ve muhteva yönleriyle mukayesesi çok kapsamlı bir çalışmayı gerektirdiği ve bir bildiri metninin çerçevesini aşacağı için burada adı geçen iki sûrnâmeyi bazı yönlerden ve ana hatlarıyla aşağıdaki başlıklar altında mukayese etmenin uygun olacağı düşüncesindeyiz. Ancak asıl maksadın Ferâhî Sûrnamesi'nin tanıtılması olması bu sûrnâmeye dâir bilgilerinin daha ayrıntılı yer almasını zarurî kılacaktır.

a) Eserlerin Şekil Özellikleri

Ferâhî ve İntizâmî sûrnâmeleri mensur-manzum karışık formda sûrnâme örnekleridir. Her iki sûrnâmede de mensur bölümler arasına konuya uygun manzum metinler ilave edilmiştir. Ancak Ferâhî Sûrnâmesinin manzum metinlerinin tamamı kendisi tarafından yazılmışken İntizâmî eserine aldığı bazı manzumeleri devrin şairlerinden iktibas etmiştir.

b) İstinsah Tarihleri

Ferâhî, eserini şenliğin yapıldığı H. 990/M. 1582 tarihinde yazdığını aşağıdaki beyitle belgelemiştir:

Ey Ferâhî vâsf-ı sûr-ı pür-sürûrın yazmışam
Didi çün târîhini “**dil oldı itmâm-ı kitâb**”⁸

Bu beyit aynı zamanda türün müstakil ilk örneğini Ferâhî'nin yazmış olduğunu da ispatlamaktadır. Bu durumda diyebiliriz ki; 1582 Şenliğini ya da daha önceki şenlikleri konu alan yeni bir sûrnâme tespit edilemediği sürece, müstakil sûrnâme türünün ilk örneği Ferâhî Sûrnâmesi ve ilk Sûrnâme müellifi de Ferâhî'dir.

.....

8 “dil oldı itmâm-ı kitâb = دل اولدی اتمام کتاب” ibaresinin ebcede göre tarihi:

ب	ا	ت	ك	م	ا	م	ت	ا	ی	د	ل	و	ا	ل	د	
2	1	400	20	40	1	40	400	1	10	4	30	6	1	30	4	H.990/M.1582

Dört yazma nüshası⁹ bilinen İntizâmî Sûrnâmesi'nin Süleymaniye nüshasındaki istinsah tarihi H. 992/M. 1584'tür. Aynı şenliği konu alan ve üç yazma nüshası¹⁰ tespit edilen Alî'nin "Câmiu'l-Buhûr Der-Mecâlis-i Sûr" adlı eserinin istinsah tarihi ise H. 994/M. 1586'dır.¹¹

c) Hazırlık ve Protokol İşleri

1582 şenliğinde meydanın düzenlenmesi ile ilgili çalışmaların hazırlık safhasının çok önceden başlayan bir faaliyet olduğu ve bu çerçevede düzenlemelerin yapıldığı muhakkaktır. Şenliğin hazırlık aşamasında şenlik için seçilen At Meydanı'na sayeban ve tenteler kurulması, şeker işlerinin hazırlanması ve meydana getirilmesi, nahılların hazırlanması, davetli listesinin oluşturulması ve davet gönderilmesi gibi faaliyetlerden sonra padişahın meydana gelmesiyle şenliğin başladığı anlaşılmaktadır.

Ferâhî, padişahın emri ile Yeni Saray'da Bâb-ı Hümâyûn içerisinde beş adet sayeban kurulduğunu, tezyinat için ibrişim halılar, Selanik keçeleri, kadife oturakların döşendiğini anlatmaktadır (66a). Şenlik ziyafetleri için mekân hazırlıklarının yapıldığını, çevre düzenlemesi için şenlik meydanının çevresine sâyebânların ve tentelerin kurulduğunu da anlatmaktadır (74b).

Meydandaki iki dikilitaş arasında tente kurulduğu, ümera ve vüzeraya burada ziyafetler verildiği ve daha sonra bu tente altında üç bin kadar fakir, kimsesiz çocuğun cerrahlar tarafından sünnet edildiği de anlatılmıştır: (69a).

Şenlikte devlet erkânı ve çeşitli zümrelere verilen özel ziyafetler için de hazırlık yapılmış bu çerçevede ulema, sulehâ ve sâdât
.....

9 Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine Bölümü, No: 1344; Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu Bölümü, No: 642; Viyana, Nationalbibliothek, No: 1019; İstanbul Atatürk Kitaplığı, Belediye Kitapları Bölümü, No: 0.108.

10 Nuruosmaniye Kütüphanesi, No: 4318; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Bağdat Bölümü, No: 203; Bayezid Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Bölümü, No: 1916.

11 Arslan, Mehmet (2009). *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 2: İntizâmî Sûrnâmesi*. İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı, s. 54-64.

zümresine tertip edilen ziyafette yeni bir çadır kurulduğu anlaşılmaktadır. (80a).

Osmanlı Sarayında tertip edilen şenliklerde “şeker işleri” tabir edilen ve hammadresi şeker olan heykeller ya da heykelcikler masraflı ve mühim tezyinat unsurlarından sayılırdı. Şekerden yapılan çeşitli hayvan heykelcikleri ya da muhtelif eşyalar için özel ustalar tutuluyor ve önemli miktarda meblağlar sarf ediliyordu (Arslan, 2009: 21). Şeker işleri sûrnâmelerde her zaman rağbet gören bir şenlik unsuru olmuş, şekerden mamul çeşitli eşyalar ve heykelcikler şenlik meydanında halka yağma ettirilmiştir.¹²

Ferâhî Sûrnâmesi’nde şeker işleri ayrıntılı bir şekilde anlatılmasa da birkaç yerde şeker işlerinin şenliğin yapıldığı meydana getirildiğinden söz edilmektedir. Sûrnâmede, fil, at, zürafa, arslan gibi hayvanlar ve kabak, kavun, armut, ayva, şeftali gibi meyvelerden oluşan şeker işlerinin şenlik meydanına getirildiği vurgulanmıştır. Şeker işlerinin şenlik meydanına getirilişinde devlet erkânından kişilerin de görev aldığı anlaşılmaktadır. Adları aşağıda zikredilen devlet erkânının şeker işlerini At Meydanı’na ulaştırması anlatılmıştır (57b/58a).

Ferâhî, dârüssaâde Ağası Mehmed Ağa’nın öncülüğünde Rumeli Beylerbeyi İbrahim Paşa ve Yeniçeri Ağası Ferhat Ağa’nın cinsi de zikredilen şeker işlerini Eski Saray’a getirdiklerini ve yine iki yüz altı sandık badem ve şeker işlerinin katırlarla getirip saraya teslim edildiğini anlatmaktadır (66b).

Ayrıca büyük bir fil, Yedikule ölçüsünde bir kale, şadırvan, irili ufaklı yüz seksen adet tel ve balmumundan mamül şeker işlerinin halka dağıtıldığı anlaşılmaktadır (67b).

Ferâhî’nin anlatımından, esnafın da geçiş sırasında küçük nahıllar getirdikleri anlaşılmaktadır. Yorgancılar, bostancılar, şükûfeciler ve pazarcılar esnafının geçişlerinde şenlik meydanına nahıllar da getirdiklerine dair ifadeler görülmektedir (36b, 47b, 110a). Yorgancıların geçişi anlatılırken envaından nahıllar peyda ettikleri zikredilmektedir (43b).

.....

12 Özdemir Nutku (1972), *IV. Mehmet’in Edirne Şenliği*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 73.

Ferâhî, “nahl-ı garrâ” ve “nahlı sûr-ı sultânî” tabir ettiği nahlın ayı kıskandıracak derecede gösterişli ve parlak olduğunu, şu teşbihlerle anlatmaktadır:

Görindi ‘âleme hakkâ ki nahl-i sûr-ı sultânî
Hilâl oldu hasedden gör felekde mâh-ı tabânî (56b/57a)

d) Şenliğe Davet Edilenler

Ferâhî, şenlik davetini anlatırken padişahın ehl-i sünnet ve’l-cemât kaidelerine uygun şekilde ve Hz. Muhammed’in sünneti üzere bir sûr-ı hümayûn tertip etmeye niyetlendiğini, bunun bütün dünyaya duyurulduğunu ve yedi iklimin hükümdarlarını şenliğe davet ettiğini anlatmaktadır. Padişah, devlet erkânı ve misafirler için davetiye hazırlanması, davetiyelerin gönderilmesi kısaca protokol işlerinin tanzimini Dârüssaâde ağası Habeşi Mehmed Ağa’ya vermiştir. Mehmed Ağa Osmanlı Devlet geleneğinde yerleşmiş protokol kuralları çerçevesinde şenliğe davet işlemlerini organize etmiştir.

Da’vet-i Sûr-ı Hümayûn: Ve ol nûr-ı dîde-i nighbân-ı ‘âlem ve güzîde-i benî-âdem ve nâzır-ı bâg-ı şer’-i Ahmed sûr-ı şeh-zâde-i Sultân Mehmed hazretlerine nighbân-ı Der-sa’âdet ve kemer-beste-i hıdmet-i siyâdete sezâvâr ve sâhib-i iftihâr Mehmed Aga Hazretleri erbâb-ı devlet[i] da’vet-i Der- sa’âdet ile ser-efrâz itdükleridür ki zıkr olunur (16a/17b).

Bu ifadelerden sonra şenliğe davet edilenler unvanları ve münasip görülen sıfatlar zikredilerek sıralanmıştır. Ferâhî’ye göre şenliğe davet edilenlerin listesi 34 kişidir ve davet listesi hiyerarşiye göre hazırlanmıştır: Halîm Han, Sinan Paşa, Siyâvuş Paşa, Mesîh Paşa, Mehmed Paşa, İbrahim Paşa, Cafer Paşa, Ali Paşa (Kılıç Ali Paşa), Hüsrev Paşa, Hasan Paşa, Mûytabzâde Ahmed Paşa, Cafer Paşa, Hasan Paşa, Murad Paşa, Hacı Paşa, Şeref Han, Nişancı, Mîralem Ağa, Kapıcıbaşı, Hasan Ağa, Mahmud Ağa, Ahmed Ağa, Büyük Mîrâhur, Çâşnigîrbaşı, Kapıcılar Kethudâsı, Küçük Mîrâhur, Sipâhî Oğlanları Ağası, Sağ Ulufecilerbaşı, Şahincibaşı, Atmacacibaşı, Cübbecibaşı, Sekbanbaşı, Bütün Mîrimîrân Kethüdâları.

İntizâmî Sûrnâmesinin Topkapı nüshasına göre şenliğe ülke dışından davet edilenler şunlardır: Mekke şerifi Seyyid Emîr Haşan, Tâtâr, Özbek, Dağıstan, Gürcistan, İlvend, Hind, Keçebaş, Açıkbaş, Kızılbaş, Sind, Fransa, Papa, Polya, İspanya, Nemçe, Eflâk, Kara Boğdan, Leh, Moskov, Erdel, Çeh, Beç, Dubrovnik, Ankona, Venedik emirleri, hâkimleri, melikleri ve kralları. Ülke içinden ise beylerbeyiler, vâliler, vezirler, paşalar, din adamları, tarikat şeyhleri, diğer dinlerin temsilcileri ve halk.¹³

e) Şenliğin Başlangıcına Dâir Bilgiler

1582 Şenliğini anlatan tarihî ve edebî metinler, hazırlık süresi çok uzun süren böyle muhteşem bir şenliğin başlangıç ve bitiş tarihleriyle ilgili farklı tarihler vermektedirler. Şenliğin başlangıç tarihiyle ilgili farklılık, tarih yazarlarının kaleme aldığı diğer kaynaklarla mukayeseli ayrı bir çalışmanın konusu olacağı düşüncesindeyiz. Burada şenliğin anlatımını konu alan iki edebî eser olan İntizâmî ve Ferâhî sûrnâmelerinde şenlik başlangıcı ile ilgili ifadeleri zikretmekle yetineceğiz. Yukarıda bahsedildiği gibi Ferâhî şenliğin, padişahın At Meydanı'na geliş tarihi olarak zikrettiği 4 Cemâziyelevvel 990/M. 1582'de başladığını ifade etmektedir:

Ve bil-cümle mâh-ı cemâziye'l-ûlânuñ dördinci gününden sûr-ı hümayûn-ı Sultân Murâd Han ibtidâ olındı ve pîr-i rûşen-zamîr-i ehl-i tedbîrler lisânından senâlar kılındı (17b).

İntizâmî ise şenliğin başlangıç tarihini Ferâhî'den 10 gün sonra olan 14 Cemâziyelevvel 990 /M. 1582 olarak zikretmektedir:¹⁴

Topkapı Nüshası: “Ya'nî ol seher ki sene tis'in e ve tis'a-mi'e cemâziye'l-evvelinün on dördüncü günü rûz-ı yek-şenbedür”. (2a).

Atatürk Kitaplığı Nüshası: “Ya'nî ol sene tis'in e ve tis'a-mi'e cemâziye'l-evvelinün on dördüncü günü ki rûz-ı yek-şenbedür”. (23b).

.....

13 Mehmet Arslan (2009). *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 2: İntizâmî Sûrnâmesi*. İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı, s. 78.

14 Mehmet Arslan (2009). *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 2: İntizâmî Sûrnâmesi*. İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı, s. 34.

Süleymaniye Nüshası: “Pes sene tis ‘în e ve tis‘a-m i’e cem âziye’l-ev-velinün on dördünci günü ki rûz-ı yek-şenbedür.” (13a).

Viyana Nüshası: “Pes sene tis‘în e ve tis‘a-m i’e cem âziye’l-evvelinün on dördünci günü ki rûz-ı yek-şenbedür.” (8a).

Adı geçen bu iki eserde şenlik başlangıcı ile ilgili çelişkili tarihler verilmiştir. Şenliği anlatan iki müstakil Sûrnâme olan Ferâhî ve İntizâmî sûrnâmelerinden birinde ya da her ikisinde de başlangıç tarihinin yanlış yazılmış olma ihtimali vardır. Şenlik başlangıcıyla ilgili tarihin farklılık göstermesi normal bir durumdur. Çünkü tarihin bilinen en uzun süreli şenliğinin başlangıç tarihinin esas alındığı gün kaynaklara göre farklılık göstermektedir. Ferâhî padişahın şenlik alanına geldiği günü şenliğin başlangıç günü olarak kabul etmiştir. Ferâhî şenliği anlatırken bazı günleri ve tarihi belirtmiş ancak bazen de “rûz-ı diğer” başlığı ile tarih ve gün belirtmeden şenliği anlatmaya devam etmiştir.

Ferâhî düğünün süresiyle ilgili ayrıntıya yer vermemiş, ancak bazı günleri “mâh-ı mezbûrun ... günü, rûz-ı diğer” gibi ifadelerle anlatmıştır. Metindeki konu açısından yaptığımız hesaplama göre şenlik 40 gün sürmüştür. Ancak, bu süre Ferâhî’nin anlatımından tespit edilen süredir. Şenlik süresi, şenliğin konu edildiği kaynaklara göre değişmektedir. İntizâmî Sûrnâmesi’ne göre bu süre 43 gündür. Bazı kaynaklar şenliğin Haziran’ın ilk günlerinde başlayıp Temmuz sonlarına kadar devam ettiğini ve 52 gün sürdüğünü iddia etmektedir.¹⁵

Şenliğin başlangıcından sonuna kadar belli bir programın takip edildiğini söyleyebiliriz. Buna göre şenlik her gün sabahleyin padişahın devlet erkânı ile şenlik alanına gelmesiyle başlamaktadır. Padişahın meydanı teşrifi çeşitli musiki nağmeleri ve çalgıların eşliğinde gerçekleşmektedir. Köşke geçen Sultan ve ailesi esnaf geçişleri, gösteri, oyun gibi etkinlikleri kendileri için tahsis edilen ve alana hâkim noktadan seyretmektedirler. Bu tür geçiş, gösteri ve oyunlar ikindiye kadar devam etmektedir. İkindiden sonra şenliğe gelen herkese akşam yemeği ikram edilmekte ve yine çeşitli oyun

.....

15 Mehmet Arslan (2009). *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 2: İntizâmî Sûrnâmesi*. İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı, s. 11.

ve gösteriler sergilenmektedir. Akşam olduğunda ateş işleri ve gece oynanan oyunlarla şenliğin bir günü tamamlanmaktadır.

f) Esnaf Alayları ve Diğer Zümrelerin Geçişi

Ferâhî Sûrnâmesi, esnaf geçişlerinin anlatımının ön planda olduğu ve en kapsamlı bölümü esnaf geçişlerinin oluşturduğu bir sûrnâme örneğidir. Burada esnaf geçişlerinin anlatımındaki sırayı takip ederek bir geçiş listesi oluşturduk. Listeyi varak numarası ve geçiş yapan grubu ya da zümrenin anlatımında kullanılan önemli bulduğumuz ifadeleri de içerecek şekilde düzenledik. Tespitlerimize göre Ferâhî, esnaf geçişlerinin anlatımını şenliğin dördüncü gününde başlatmaktadır.

Esnaf ya da zümrelerin geçişlerinde üslup ve anlatım farklılık gözetmektedir. Bu farklılık anlatıcının anlattığı gruba ya da zümreye dair fikir ve düşüncelerini yansıtmamanın yanında sarayın ve resmi makamların o esnaf ya da zümreye verdikleri önem ya da değerle ilgili ipucu da verebilir düşüncesindeyiz. Ferâhî Sûrnâmesi'nde bazıları mükerrem zikredilen 148 esnaf ya da zümrenin geçişi anlatılmaktadır. Ayrıca bir başlık altında olmasa da geçişleri anlatılan zümre ya da gruplar da vardır. Ferâhî, geçişleri anlatmaya başlamadan önce aşağıdaki ifadeleri kullanmış ve akabinde sırayla esnaf geçişlerini anlatmıştır.

Padişah huzurunda meslekleriyle ilgili çeşitli hüneler sergileyerek geçiş yapan ve hediye takdim eden esnaf ya da zümreler eserdeki sıraya göre aşağıdaki şu şekildedir:

Takyacıyân, 'Attârân, Sûzenciyân, Çâderciyân, Câmeciyân, Bâzîrgânân-ı Bezzâzistân, Bezzâz u Dest-mâlcıyân, 'İmrânîler, Kemâncıyân, Tabbâkân, Keçeciyan, Bıçakcıyan, Na'l-bendân, Bozacıyan, Çiftciyan, Şişeciyan, Arak-çinciyan, Na'lçeciyan, Eyeciyan, Âhengerân, Kassâbân, Tîrgerân, Berberân, Çobânân, Basmacıyan, Tâcirân, Haffâfân, Sayyâd-ı Mâhiyan, Miskâlcıyan, Çilingirân, Fânûscıyan, Mîkrâscıyan, Zevrakcıyan, Şükûfecıyan, Tûrbedârân-ı Sultân Süleymân Han, Nalinciyan, Şişeciyan, Şem'acıyan, Devâdcıyan, Tûfenkciyan, Ser-hâneciyan, Çukacıyan, Kebkebcıyan, Târ-sâzân, Hâciyan, Yorgancıyan, Kebûter-bâzân, Cân-bâz u Gussa-perdâz,

Hammâmcıyân, Hurde-fürûşân, Sâbûncıyân, Çullahân-ı Galata, Mü'ezzinân, Türbedârân, Sefînehâ-yı Karamürsel, Kemhâcıyân, Sor-guçcıyân, Mürtezika-i Câmi'-i Şerîf-i Âhî Çelebi, Zimmîler, Cev-fürüşân u Giyâhcıyân, Zer-kûbân, Bakkâlân-ı Zimmî, Ta'lîm-Hâne-ciyân-ı Tîr ü Kemân, Seng-terâşân ve Tîşe-dârân ve Lağım-gerân, Kâseciyân İznik, Bezzâzistân-ı Bursa, 'İmrâniyân-ı Dîger, Pereme-ciyân-i Dîger, Tâcirân-ı Dîger, Hammâlân-ı Sırık, Gözlükciyân, Sâ'atciyân-ı Ayasofya, Kassâbân-ı Kırk Kilise, İn'âm-Hânân-ı Câ-mi'-i Sultân Süleymân Han, Eczâ-hânân-ı Hâssageh-i Sultân ve Câmi'-i Şerîf-i Sultân Süleymân Han, Türbedârân-ı Sultân Süley-mân, Sâ'atciyân ve Ta'rîf-i hânân, Sarıkciyân, İrmeniyân-ı Kuyum-ciyân, Hükemâ-yı Galata, Matrakciyân, Mey-hâneciyân, Re'îsân-ı Mısır, Hâfızân-ı Selâtîn, Ta'lîm-hânecibaşı, Dâru'l-garrâ, Cân-bâzân u Rîsmân-bâzân, Çömlekciyân, Tîğ-gerân, Mücellidân, Yorgan-ciyân, Lu'bet-bâz u Ma'reke-sâzân, Mîrî Katırğa Re'isleri, Abâciyân, Şem'acıyân-ı Dîger, Haffâfân-ı Dîger, Mûy-tâbcılar-ı Dîger, Ütüçiler, Kemân-keşân-ı Dîger, Sîm-keşân, Tahtakal'a Esnafı, Fırka-i Mat-rakcılar, Zümre-i Gazârân, Bezzâzistân Kuyumcuları, Bâzârcıyân-ı Dîger, Futacıyân, Rişteciyân, Rûmili Sipâhı, Âyîneciyân, Şâneciyân, 'İmrâniyân, Hasırcıyân-ı Mısır, Tîğ-gerân-ı Dîger, Mücellidân-ı Dî-ger, Kemhâcıyân, Sûhteyân, Boyacıyân, Çukacıyân-ı Dîger, Sükkân-ı Ehl-i Dükkân-ı Dîger, Dürûd-gerân, Küttâb, Sipâhiyân, Zih-gîr-ciyân, Kahveciyân, Şem'acıyân-ı Mîrî, Cân-bâzân-ı Esb-i Sitanbul, Türbedârân u Bekciyân-ı Vâlîde-i Sa'âdetmend Sultân Selîm Han, Hasırcıyân-ı Mısır, Rûmili Dil-âverleri, Ahmed-i Bedevî Mensupları, Fırka-i Zeydler, Sakkâyân, Dül-bendciyân, 'İmrâniyân, Matrakciyân, Bâzârcıyân, 'Arab Peremeciler, Esîrciyân, Seyyid Gâzî Dervîşleri, Şerbetciyân, Küfeciyân, Ağdacıyân, Miskciyân, Temürciyân-ı Dîger, Sayyâdlar, Hâcî Bektâş Velî Dervîşleri.

Ferâhî Sûrnamesi'nde şenlik alanında padişah, davetli ve se-yirci önünden geçiş yapan esnaf ya da zümre sayısı 143'tür. Bu esnaf ya da zümrelerin büyük çoğunluğu Ferâhî Sûrnâmesi'nde de geçiş yapanlar listesinde yer almaktadır.

İntizâmî eserinde geçiş yapan esnaf sayısının 250 olduğunu ifade etse de bu sayının 173 olduğu anlaşılmaktadır (Arslan, 2009: 80).

Ferâhî sûrnâmesinde geçişi anlatılan esnaftan kırk tanesi İntizâmî Sûrnâmesi'nde anlatılan esnafla aynıdır. Her iki sûrnâmede de geçişi anlatılan esnaf şunlardır: Arakçinciyân, âttarân, âyine-sâzân, bakklân, basmacıyân, berberân, bezzezân, câme-şûyân, çiftçiyân, çilingirân, çobânân, çömlekciyân, devât-kârân, gazzâzân, hammâlân, hasırcıyân, huffâzân, kahveciyân, kassâbân, kebkebcıyân, keçeciyân, kemancıyân, kemhâcıyân, matrakciyân, mıkrascıyân, mû-tâbân, mü-ezzinân, na'l-bendedân, na'lçeciyân, sâat-kârân, sakkâyân, sayyâdân, sîm-keşân, şâneciyân, şem'acıyân, şerbetcıyân, ta'lîmhâneciyân, tîr-kârân, yorgancıyân, zih-kârân.

Yukarıda adı geçen ve iki sûrnâmede de geçişi anlatılan esnaf haricinde bazı zümrelerin geçişleri de anlatılmıştır. Ferâhî ve İntizâmî sûrnâmelerinde geçişi anlatılan zümreler farklıdır.

Ferâhî Sûrnâmesi'nde ulemâ ve sulehânın geçişleri ayrı bahis olarak ele alınmış ve bu zümrenin şenliği teşrifleri ihtiramla anlatılmıştır. Sultan III. Murad devrinde meşâyih ile münasebetlerin en yüksek seviyede olduğu ve iyi ilişkilerin varlığı bilinmektedir. Başka tarikat şeyhleri ile de iyi ilişkiler kuran III. Murad'ın Halvetilere sağladığı destek en üst seviyededir.

Dönemin en kudretli padişahı kabul edilen Sultan III. Murad'ın en yakınında bulunan pek çok kimsenin Halvetiler için tekke yaptırdığı bilinmektedir. Bu durum padişahın çevresindeki kişilerin banilik faaliyetlerine destek olduğu anlamını da taşımaktadır.¹⁶

Ferâhî, ulemâ fırkası ve sulehâ zümresinin geçişlerini anlatırken “el-‘ulemâ’i veresetü’l-enbiyâ” hadisini de hatırlatarak bu zümreyi “şeref burcunun yüce yıldızları” olarak tabir etmektedir. Ulemâ ve sulehâ zümresini Hz. Peygamber'in yolunda yürüyen temiz tabiatlı kişiler olduğunu vurguladıktan sonra teşrif eden zevatı sırayla zikretmektedir. Adı geçen cemaat ve zümreler şunlardır: Nakşibendî dervişleri (31a), meşâyihden Ahmed-i Bedevî mensupları (137a/137b), fırka-i zeydler (137b), Seyyid Gâzî dervişleri (147b, 148a) ve Hâcî Bektâş Velî dervişleri (155b, 156a, 158a).

.....

16 Ayşe Bölükbaşı (2015). “XVI. Yüzyılda İstanbul'daki Halvetî Tekkeleri”. Doktora tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, s. 24.

Gayrimüslim Tebaanın Geçişi: “Zimmî”, Müslümanların hâkim olduğu bir ülkede Müslüman olmayan tebaa, İslâm hukukuna göre yönetilen bir devlete tâbi olan, vergi veren ve korunan kitap ehli, ehl-i zimmet demektir.¹⁷

Osmanlı toplumunda gayrimüslim tebaa hemen her meslek grubu içinde faaliyet göstermekteydi. Ferâhî'nin geçişini anlattığı esnaf alaylarının içinde gayrimüslimlerin de olduğu muhakkaktır. Ancak müellif bu taife için ayrı başlıklar kullandığı için biz de bu taifeyi yukarıda yazılan başlık altında değerlendirmeyi uygun bulduk. Zimmî bakkal ve tüccarların geçiş yaptıklarından bahsetmektedir (23a).

Otuz kişilik gruptan oluşan zimmî tüccarlar da şenlik meydanına gelip diğer esnaf gibi geçiş yaparak padişaha çeşitli hediyeler takdim etmişlerdir (52b).

Üç yüz kişiden oluşan grubuyla taşınabilir bir dükkân yaparak şenlik meydanından geçiş yapan zimmî bakkallar ise zümreleri ile gelip padişaha ubudiyetlerini arzla çeşitli eşyalar ve meyvelerden oluşan hediyeler takdim etmişlerdir (53b).

Yahudiler Osmanlı İmparatorluğu'na sığındıklarında geldikleri yerden kültür malzemesi olarak Ortaçağ'da oynanan danslı oyunları da getirmişlerdir. Başka şenliklerde olduğu gibi 1582 şenliklerinde de bulunduğu bilinen Yahudilerin oynadıkları dansların kökeni İspanya'ya dayanmaktadır.¹⁸ Ferâhî, Yahudilerin şenlikte padişah huzuruna geldiklerini, saygı gösterilerinde bulunarak pek çok atlas, kemha ve kumaş hediye sunduklarını ifade etmektedir:

Ba'dehu bir niçe Yehûd gelüp der-i dergâh-ı pâdişâh-ı 'âlem-penâh
hazretlerinüñ hâk-i pâ-yı dil-güşâlarına yüzler sürüp hedâyelerin çe-
küüp revâne oldılar. Ve zıkr olınan pîş-keşkerin her biri a'lâ vâfir atlâs
u kemhâ vü kumâş (93a).

.....

17 *Kubbealtı Lugati*, <http://www.kubbealtilugati.org/sonuclar.aspx?km=zimmi&mi=0> [erişim tarihi: 15.03.2016]

18 Özdemir Nutku (1972). *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 15.

Kemhacılar esnafının geçişi esnasında Müslümanlarla birlikte Yahudi esnafın da geçişte padişah huzurunda hünelerini sergileyip hediyeler takdim ederek meydandan ayrıldıkları anlatılmaktadır (50b).

Ferâhî, şenlikte yabancı ülke elçilerinin varlığından güreşçilerin gösterilerinin anlatıldığı bölümde bahsediyor. Burada anlatılanlara göre Osmanlı devletine bağlılıklarını bildirmek şenliği izlemek maksadıyla İran elçisi de dâhil olmak üzere on iki elçi gelmiş ve sergilenen gösterileri çok beğenmişlerdir.

g) Hediye Takdimleri

Devlet Erkânının Pîşkeşleri: Pîşkeş, Osmanlı bürokrasisinde üst makama sunulan hediyeye verilen isimdir. Sözlükte “hediye, armağan” anlamına gelen Farsça pîşkeş kelimesi terim olarak Osmanlı Devleti’nde padişah başta olmak üzere sadrazam ve diğer devlet adamlarına, şehzadelere alt makamlardan takdim edilen hediyeleri ifade eder. Yüksek makamdan verilen bahşiş ve in’âmın bir nevi karıştıdır.¹⁹ 1582 Şenliğinde devlet erkanı tarafından hem padişaha hem de şehzadeye pîşkeşler çekildiği Ferâhî Sûrnâmesi’nde anlatılmış ve çoğu hediyelerin cinsi ve miktarları da zikredilmiştir.

Ferâhî, padişah ve şehzadeye takdim edilen hediyeler için pîşkeş kelimesini kullandığı için şenlikte takdim edilen pîşkeşleri esnafın takdim ettiği hediyeler kategorisinde ele almayıp pîşkeş adıyla zikretmeyi uygun bulduk.

Şenlikte Sinan Paşa, Pîrî Paşaoğlu İbrahim Paşa, Haydar Paşa, Venedik Balyozu, Kastamonu Beyi, Piyâle Paşa’nın Oğlu, Erzurum Beylerbeyi Mehmed Paşa, Yahudi Topluluğu, Yemen Beylerbeyi Murad Paşa, Kâbe-i Şerîf Kadısı padişaha pîşkeş çekmişlerdir.

Yukarıda adı geçen devlet erkanının takdim ettikleri hediye cinsi şunlardır: Kelam-ı Kadîm, at, eşmika, bohça, murassa kâse, murassa Kelam-ı Kadîm, serâser, çatma, kemhâ atlas, dülbed, peleng,

.....

19 Filiz Karaca (2007). Pîşkeş. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 34, s. 294-296), İstanbul, s. 294.

çuka, kadife, sâyir kumaş, sürahi, benek, Frengî kemhâ, muhaddem kutnî, destâr ...

Ferâhî Sûnâmesine göre devlet erkânı padişah yanında şeh-zadeye pîşkeş çekmişlerdir. Sinan Paşa, Siyâvuş Paşa, Valide Sultan, Mesih Paşa, Mehmed Paşa, Yemen Beylerbeyi, Murad Paşa şeh-zadeye hediye takdim etmişlerdir.

Takdim edilen hediyelerin cinsi ise; Mushaf-ı Şerîf, murassa kitap, murassa kemer, murassa serîr, rahle, simli şamdan, bohça, çe-şitli kumaş, gulâm, Mushaf-ı Şerîf, Şehâme, cevherî tiğ, çeşitli ku-maş, bohça, Kelâm-ı Kadîm (cildli), se-reng serâser, dü-reng kemhâ, Frengî atlastan oluşmaktadır.

Ferâhî Sûrnâmesi'nde hediye bahsi geniş yer tutmuş ve her es-naf geçinden sonra takdim edilen hediye cinsi ve miktarı genellikle yazılmıştır.

İntizâmî Sûrnâmesi'nde esnafın padişaha takdim ettiği hedi-yeler konusunda herhangi bir kayıt yoktur. Sadece padişahın çanak ve fodula yağması ile altın-gümüş yağması yaptığı anlatılmıştır.²⁰

Esnaf ve Meslek Gruplarının Padişaha Hediye Takdimleri: Şenlikte pek çok esnaf, meslek erbabı, zümreler, dervişler gibi pek çok topluluk ya da grupların şenlik meydanına gelip padişahın hu-zurunda sanat ya da mesleklerine dair hünerlerini sergilemeleri, he-diyelerini sunmaları ve dua edip gitmeleri bir rutindir. Bu geçişlerde meslek erbabından kimseler kendi mesleği ile ilgili sanat eserinin en güzide örneğini padişaha hediye etmeye layık hediyeler halinde takdim ettikleri görülmektedir. Meslek erbabından olmayan diğer gruplar ise ya kendi yöresinin meşhur ürünlerini ya da sultana hedi-ye etmeye layık buldukları herhangi bir hediye takdim etmişlerdir. Hediyelerin değeri ve cinsi geçiş yapan kişilerin sosyal statüsü ve ekonomik durumuna göre değişmektedir. Pahalı hediyeler genel-likle zengin kimse ya da meslek sahiplerinden gelirken dervişler ve toplumun alt ekonomik seviyesini temsil eden kişilerin hediyele-ri maddi imkânlarıyla orantılı şekilde olmuştur. Maddi değeri çok

.....

20 Mehmet Arslan (2009). *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 2: İntizâmî Sûrnâ-mesi*. İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı, s. 89-98.

yüksek olmayan hediyeler için müellifin kullandığı tabir “gedâyâne hediye”dir (23b).

Şenlik süresince padişaha takdim edilen hediyelerin listesi, hediye takdim eden kişi ya da zümreyi, hediyein cinsi, hediyein miktarı ve bir grubun takdim ettiği hediyein toplamını gösterecek şekilde tablo haline getirilmiştir. Takdim edilen hediyelerden miktarı belirtilmeyenler sayı olarak bir (1) kabul edilmiştir.

Şenlikte esnaf zümresi tarafından sunulan hediyelerin cinsi ve miktarı çoktan aza şu şekilde sıralanmaktadır: Çeşitli meyve, badiye şükûfe, şükûfe, şeker kille, munakkaş sahtiyan, mirvaha, alaca mısır, mum (muhtelif renkte), beyaz bal mumu, tabak, sükker gülle, sec-câde, kafûr mumu, altın varaklı deste, gümüş varaklı deste, sahtiyan, sade zihgîr, suzen tabak, kâfurî mum, Fağfûrî fincan, gulam (köle), eye, tabak hurma, zer-nişan zihgîr, çörek, çuka, takye, üç kollu divit, muhtelif divit, sükker, zer-nişân tîğ, Frenk tabağı, Fağfûrî tepsi, Fağfûrî sahan, Dımışkî yadızlı cedvel, buhurdan, maşraba, küçük kepâde, sade, bezeme iskemle, tırnak bıçağı, çuka câme, dımışkî çekiç, serâser, mişrebe, darçînî tabak, kitap, sade balta, yasdık, cevz, gümüş divit, hindî peşgir, zernişân keman, reyhân, tepsi nebât, bıçak, tepsi, kayısı, Fağfûrî üsküre, yusufî ve selimî sarık, şeker işi, tülbent, münakkaş sini, müzehheb fincan, kadeh, fânus, çimşir, büyük mum, küçük mum, sim divit, kebûter, tarak, ibrişim, çakal, kaymak, bayrak, hizmetkâr, Fağfûrî tabak, boğası, at, nahl-ı şükûfe, gümüş maşraba, ibrişim peşgir, legenli ibrik, şadırvan, keklik (kafesli), müzehheb kelâm-ı kadîm, füsûskârî saat, büyük saat, turunç, hoşaf üsküresi, buhurdanlı şamdan, buhurdan, Dışmışkî tabak, şamdan, cam tas, sâde (kumaş), kalkan göbeği, nalçe, yaldızlı kebab şişi, cevher, alın, büyük nalın, kalemtıraş, mıkta (kesici alet), işleme makrama, dülbend makrama, serçe, müzehhep mushaf, dü-reng kemhâ, Kelâm-ı Kadîm, Bulgar sepet, doru at,asma-yastık, altın yaldızlı tepsi, münakkaş tabak, yaldızlı sim sürâhi, iskemle, kadife söbekli donluk, şalvarlık, dü-reng kemhâ, destvâne, zernişan tas, sim yaldızlı, seccade, simli anber, simli büyük şamdan, hükema kitapları, simli şamdan, atlas, Fağfûrî چراغ, duhter-i pâkize, kutnî, sancak, nâfe, kafâ, yaldızlı maşa, ok, esb, kutnî Bağdâdî, Fağfûrî, keman, tebsi, hançer, gümüş kilid, sade nalçe, yaldızlı nalçe, Dımışkî topuz, sumat, satranç bezi, küderi sofrâ, peşgir,

Hindî makrama, Hindî kuşak, dolama, simli ibrik, tepsi leğen, yaldızlık ibrik-leğen, bâdiye, Hindî makrama, sofrâ, çeşitli sabun, yaldızlı maşraba, beyaz turna, Kur'ân ve rahle, küçük sepet, semend, Risale-i Hz. Mevlânâ, zer-efşân maşraba, simli Fağfurî maşraba, büyük kepâde, altın, yaldızlı kandîl, divitlik, Frengî iskemle, kadirga kutnî, bezemeli kutnî, se-reng, şeh-benek tepsili şamdan, duhavî yasdık, büyük pereme, küçük pereme, saat, küçük iskemle, simli sürâhi, gümüş sandık, simli buhurdan, yorgan, şeker hurma, şeker fıstık, basit şeker, şeker ayva, kirazdan mamûl elbise, şimşir rahle, kemhâ, ibrik ve leğen, sayir hediye, hurma, armut, kiraz, turunç, fıstık, mushaf-ı şerîf, tenevvür şişleri, Hacı Bektaş-ı Velî Tuzu, taş altın, akçe, buğday, arpa, bâdiye, maşraba, tuz çerağı ...

Padişahın Halka Hediyesi (Saçı)

Şeh-i hâver seher burc-ı şerefde itdi dîvânı
Yüz urdı hâk-i pâyine anuñ erkân u a'yânı
İki destî cihâna bî-nihâye sîm ü zer saçdı
Yidi iklîm tutdı cümle in'âm u firâvânı (22a)

Ferâhî, 1582 Şenliğinde zaman zaman padişahın halka altın gümüş saçtığını ya da gösterilerde hüner sergileyenleri hediyelerle ödüllendirdiğini anlatmaktadır. Bu saçılardan birinde izdihamdan ezilen insanların hayatlarını kaybettiği anlatılmaktadır:

Ve sa'âdetlü pâdişâh hazretleri kendi dest-i şerîfleri ile bî-hadd ü lâ-yu'ad nâssa kâse kâse altın ve akçe bezl ü 'atâ ve lutf u sehâ eylediler ve dahı yüz 'aded gümüş tâs 'atâ eylediler ve sa'âdetlü şehriyâr bî-şümâr meydân-ı sûra sîm ü zer nisâr eylediler ve halk-ı âlemi şâd u hürrem eylediler. Herkes lutf u keremlerin ve 'atâ-yı diremlerin söylediler. Ve bu hücum-ı nâssa bî-kıyâs idi ki, şol kadar hengâme oldu ki, meydân-ı ma'rekede halk kesretten rehâ buldukda ve bir mikdâr ârâm olıcak bir niçe kimsenüñ meyyitin buldılar (147a).

Yine şenlikte padişahın fakir ve kimsesizlere cömertçe altın gümüş saçtığı, halkın bu saçılardan ziyadesiyle memnun oldukları,

bu zamana kadar böyle bir ihsana mazhar olmadıklarını beyan etmeleri anlatılmaktadır (26b, 027a).

Şehzade Mehmed'in sünnet ameliyesini icra eden Mehmed Paşa'ya Sultan III. Murad, Valide Sultan (Nurbânu Sultan) ve Şehzadenin annesi Safiye Sultan tarafından servet değerinde hediyeler verilmiştir. Ferâhî bu hediyelerin cinsini ve miktarını da yazmıştır:

Ve şehzâde-i cüvân-baht ve mâh-ı kadr-i nüh-felek-i taht hazretlerini ve'l-hâsıl ol çeşm [ü] çerâg-ı âlem ve nûr-ı dîde-i ber-güzîde-i benî-âdem hazretlerini yatsu namâzından mukaddem ki ol ezhâr-ı esrâr-nihâna lââyık ve Der-sa'âdetde hıdmet-i sultân-ı âlî-şânda çâker-i fâyık olduğu ecluden ol sezâvâr-ı eltâf-ı Hudâ olan Mehmed Paşa Muhammed-âyîn ü şer'-i Ahmedî üzre sünnet eylediler ve çerâhbaşını dahı sa'âdetlü pâdişâh bu hıdmete dâhil olsun diyü buyurdılar ve anlar dahı bu hıdmete yakîn oldılar. Ve üzerlerine bî-hadd ü lâ-yu'ad sîm ü zer nisâr eylediler ve devletlü pâdişâh 'atâları: Sikke 'aded (30.000) ve iki dâne serâser semmûr câme ve kumâş 'aded (200). Ve murassa' ibrik legen ve dökme makrama ve dest-mâl. Ve Vâlide Sultân sikke 'aded (10.000) ve iki dâne serâser semmûr. Ve Hâsekî Sultân sikke (5000) ve üç dâne serâser sultânlardan sikke (5000) vüzeradan sikke (3000) bî-kıyâs tuhfe hâsıl oldu ve sa'âdetlü pâdişâh hazretleri da'vet eyleyüp ma'an köşke alup küllî lutflar buyurdılar ve bir dâne şâhâne serâser nîm-tâne 'atâ kıldılar. Ba'dehu yine sa'âdetlü pâdişâh vâfir altun ve akçe bezl eylediler ve her bir gedâ gınâ-yı kalb hâsıl kıldı ve çok akçe (50 kîse) ve altun (5000 'aded) buldı ve halk-ı âlem sa'âdetlü padişaha ve devletlü şeh-zâdeye bî-pâyân senâyı firâvân eylediler (83b, 84a).

Padişahın sair zamanlarda fakirlere ve gariplere altın gümüş saçtığına dair kayıtlar Sûrnâmenin farklı sayfalarda tekrar edilmektedir. Eserde, padişahın cömertliği ve ihsanının sonsuzluğu sitayişle anlatılmakta, halkın bu durumdan hoşnutluğu "yoksulluğa tövbe ettiler" tabiri ile vurgulanmaktadır (97a, 111b, 147a).

Ferâhî, şenlikte bir Cuma günü dikilitaşlar arasına kurulan tente altında padişahın şehzadenin yanı sıra üç bin kadar fakir çocuğu da sünnet ettirdiğini ve onlara çeşitli hediyeler verdiğini ifade etmektedir (69a, 69b).

h) Ziyafetler

Rutin Ziyafetler: Şenliğin ziyafet işlerinden çaşnigîrler sorumlu idi. Çaşnigîr Osmanlı Sarayında, yemek işlerinden sorumlu olan ve yemeklerin tadına bakan kimse, çeşnigir/çaşnigîr, çeşnici idi. Çaşnigîrbaşı ise saray çaşnigîrlerinin başı olan ve padişahın yediği yemeklerin zehirli olup olmadığını tadarak kontrol eden kişi, çeşnıcıbaşı idi (Pakalın, 1971: 331). Sofra hazırlanması ve yemek dağıtımına nezaret edip padişahın bulunduğu ziyafetlerde yemekleri önce çaşnigîrler tadarlardı. 1582 şenliğini anlatan Ferâhî Sûrnâmesi'nde yedi yerde çaşnigîrlerin sofra hazırlanması ve yemek ziyafetlerinin düzeninden sorumlu oldukları anlatılmaktadır (39a, 52a, 67a, 80a, 95a, 101b, 152b).

Ba'dehu Çâşnigîrler simât u süfre ferş eyleyüp ni'met-i sultânî çekildi ve sükker şerbetler içildi. Bu bâbda sıgâr u kibâr[1] bir bildiler ve çeşm-i cihân-bînlerinden dâmân-ı kerem birle gubâr-ı gussa sildiler ve 'âdet ü erkân üzre her fırka zümreleriyle gelüp der-i dergâh-ı pâdişâh-ı İslâm hazretlerinin cemâl-i şerîflerin görmek mukarrer olup iki 'âlem murâdına irmek üzre geldiler (39a).

Ferâhî Sûrnâmesi'nde akşam yemeğinin şenlik süresince ikindi ile akşam arasında yendiği anlatılmaktadır. Bu yemek için padişahın emri üzere şenlik süresince her gün "iki yüz koyun" kesilerek yapılan "üç bin kâse yemek" halka dağıtılmaktadır. Bu mutat yemek ziyafetinin padişahın emri olduğu ve şenliğe gelen halka günlük olarak ikram edildiği eserde on yedi kez tekrarlanmıştır. Bu ziyafetlerden halkın memnuniyeti ifade edilirken şu tabirler kullanılmıştır:

... her kişi murâdın buldı ve cefâ-yı rûzgârdan âsûde-hâl oldu (027b).

... cümle 'âlem dil-güşâ olurlar ve safâ-yı hâtır bulurlar idi (031b).

... her-kes dil-şâd ve elem ü gussadan âzâd oldılar (035a).

... pâdişâh-ı zıllu'llâh hazretleri şol kadar cûd u 'atâ ve bezl-i sehâ eylediler ki rûy-ı cihânda ve berr ü beyâbânda ne kadar var ise aslâ ve kat'â vuhûş u tuyûrdan ve mâr u mûrdan gıdâsın almaduk ve murâd u maksûdın bulmaduk bir dâne aç u muhtâc nesne kalmadı (082b).

Ve bir niçe yüz gurebâ vü fukarâ yogsulluga tevbe idüp bî-şümâr güher-i maksûdın buldıla (111b).

Ve sa'âdetlü pâdişâh hazretlerinüñ in'âm u ihsânı şol kadar bî-hadd ü lâ-yu'ad idi ki her bir gedayı sîm-cûdları sîr-âb itdi ve sadâ-yı lutf-ı sultânî yidi iklîm[i] tutdı. Ve her bir fakîr yohsulluga tövde didi (138b).

Sarayın, şenliğe gelen davetlilere ikram ettiği günlük yemeğin her gün fakirlere ve kimsesizlere de ikram edildiği ve bu faaliyetin şenliğin başlangıcından sonuna değin devam ettiği şu ifadelerle anlatılmaktadır:

Ba'de'l-'asr, 'atâ-yı Sultânî'den her rûz vakt-i şâm fukarâ vü gurebâya ta'âm virilüp ve iki yüz koyun ve üç biñ kâse nâssa ta'âm yagmâ itmek tâ sûr-ı sultânînüñ ibtidâsından intihâsına dek bu minvâl üzre sâyir cûd u sehâ ve lutf u 'atâdan fazla bezl oldu ve her kişi murâdın buldı ve cefâ-yı rûzgârdan âsûde-hâl oldu (027b).

Yukarıdaki metinler dışında mutat hale gelen ve günlük kesilen iki yüz koyundan yapıp dağıtılan üç bin kâse yemeğin ikram edildiği defâatle anlatılmıştır (31b, 35a, 51b, 73b, 74a, 76a, 82a, 82b, 97a, 102a, 111b, 115b, 122b, 127a, 129b, 132a, 138b, 142a, 152a, 154a).

Özel Ziyafetler: Ferâhî, 1582 Şenliği'de günlük mutat ziyafetler dışında devlet erkânına, meşâyihe ve başka zümrelere de ziyafet çekildiğini anlatmıştır. Bu ziyafetlerdeki yemek çeşidi günlük ziyafetlerden daha farklıdır. "Taâm-ı hâs" adı verilen bu ziyafetlerin zenginliği dikkat çekicidir. Bu ziyafetlerden biri olan İbrahim Paşa Sarayı'nda ulemaya verilen ziyafettir. Ferâhî bu ziyafete katılan zevatın isimlerini de yazmıştır (66b, 67a, 67b).

Şenlikte vezirler ve diğer devlet erkânı için de özel ziyafet verildiği (55a), genellikle nahıl getiren zevata özel yemekler hazırlandığı anlaşılmaktadır. Bu ziyafetlerden birinde on iki adet tatlı ve dört türlü hoşaf ikram edildiği anlatılmaktadır (67b).

At Meydanı'na kurulan büyük bir tente altında Yeniçeriler için hazırlanan ziyafet de Ferâhî'nin anlattığı özel ziyafetlerden biridir. Yeniçeriler için hazırlanan bu mekânda ziyafetlerin günlerce sürdüğü ve her bir sofraya için elli türlü yemeğin sabah akşam ikram edildiği anlatılmaktadır (74b).

Yine şenlikte ulema ve sulehâ için hazırlanan çadırda otuz yedi sofraya kurulduğu, bu ziyafette yirmi ikişer türlü yemek ikram edildiği anlatılmaktadır (80a).

Meşâyih için hazırlanan özel ziyafette de yirmi bir sofraya hazırlandığı ve yirmi ikişer türlü yemek ikram edildiği, ziyafetten memnun kalan zümrenin padişaha övgü dolu sözlerle teşekkür ettikleri anlatılmaktadır (100b).

Şenlik süresince özel misafirler için kurulan çadırda yirmi sofraya yemek hazırlanmış ve sabah akşam yüz elli adet has çörek ikram edilmiştir. Bu ikram sırasında Büyük Ağa ve Sünbül Ağa gelen misafirlere refakat etmişler, mehter takımı da musiki ziyafeti sunmuşlardır (55a).

Şenliğin en muhteşem ziyafeti ulemaya verilen ziyafettir. Ferâhî ziyafete katılan zevatın adlarını tek tek yazmıştır. Âlimlere gösterilen hürmetin bir göstergesi olarak da kabul edebileceğimiz bu ziyafette hazırlanan yemek adlarını da yazmıştır. Ziyafete katılan ulema zümresinin 42 kişilik ulema ve süleha listesi şu şekildedir: Hoca Saadeddin Efendi, Abdulgani Efendi, Arabzâde Efendi, Nevâlî Efendi, Muîdzâde Efendi, Sipahzâde Efendi, Kafzâde Efendi, Sunullah Efendi, Küçük Mustafa Çelebi, Dukakinzâde Efendi, Güzelce Rüstem Paşazâde Efendi, Molla Hüsrevzâde, Hısm Rıdvan Efendi, Süleyman Efendi, İmamzâde Efendi, Kilisli Ali Çelebi Efendi, İbrahim Çelebi Efendi, İstanbuldaki sair ulema, Nakibü'l-keran Sersaf, Bostan Efendizâde, Dökmecizâde Efendi, Sinan Çelebizâde Ali Çelebi Efendi, Ali Çelebi Efendi, Seyfi Efendi, Beyzâde Efendi, Hasan Kethüdazâde Efendi, Remzizâde Efendi, Abdülkerimzâde Efendi, Suûdî Efendi, Seyfî Efendi, Bahri Efendi, Muarrefzâde Efendi, Nigebolulı Osman Çelebi, Subaşızâde Efendi, Yahya Çelebi Efendi, Emir Efendi, Nev'î, Sekban Kara Ali, Hamid Efendi hazretleri tezkirecisi, Beşiktaş müderrisleri, Büyük Oda hocasının biraderi Murad Paşa müderrisi, Beşiktaş Sinan Paşa müderrisi.

Şenlikte ayrıca kadılar için hazırlanan ziyafetin yemek listesi de verilmiştir. Bu listeye göre ziyafette ikram edilen yemekler ve tatlılar şunlardır: Güvercin kebabı, kuzu ve ördek yahnisi, tavuk, dana eti, zerde ve muhallebi, sütlü zerde, mahmudiye, hulviyat ve ekşi aş (80a).

İntizâmî, şenliğin hemen her gününde farklı gruplara, davetlilere, seyircilere, yeniçerilere ziyafetler verildiğini, ziyafetlerde kurulan sofraların sayısı binlerle ifade etmektedir. Verilen yemek ziyafetlerinden sonra muhtelif şerbetler de ikram edildiğini anlatmaktadır. Bu ziyafetler için daha önceden tespit ve tayin edilen saray aşçıların ve diğer aşçıların maharetlerini göstererek en güzel yemekleri hazırladıkları, padişahı, seyircileri ve davetlileri memnun etme çabası içinde oldukları vurgulanmaktadır.²¹

i) Gösteri, Oyun ve Eğlenceler

1582 Şenliğinde, gösteri ve oyun sergileyen zümreler önemli bir yer işgal etmişlerdir. Ferâhî'nin anlatımına göre bu gruplar bazen kendi zümreleri ile bazen de topluca oyun ve gösteri yapan ekibin sıralı gösterilerinde sahne almışlardır. Canbâz, hokkabâz, kâsebâz, tâsbâz, âteşbâz, zûrbâz gibi zümrelerden oluşan bu grup şenlik süresince hemen hergün gösteriler sergilemiş ve şenliğe gelen seyircileri eğlendirmişlerdir. Bu gruplardan en çok sahne alanlarının adları, yaptıkları gösteri ve oyunlarla ilgili değerlendirmelerle örnek metinler aşağıda yer almaktadır.

Canbâz ve Rîsmân-bâzlar: Şenliğin en heyecanlı ve tehlike arz eden oyunları sergileyen zümrelerdendir. 1582 Şenliğinde canbâzların çeşitli akrobatik hareketlerle ip üstünde yürüme, direğe, uzun sırtlara ya da taşa tırmanma gibi hüneler sergiledikleri anlatılmaktadır. “Der-Cemâ’at-i Cân-bâzân u Rîsmân-bâzân” başlığı ile geçişleri anlatılan bu zümre şenlik süresince birkaç defa gösteri sergilemişlerdir (72b/73a).

Ferâhî, Turak adında bir ip canbazının yüz otuz kulaç ipe tırmanmasını ve çeşitli oyunlar sergilemesini anlatmaktadır. Gösteri sonunda padişah adı geçen ip canbazına çeşitli hediyeler verip “câme-i fâhir” giydirmiştir (39b/40a).

Canbazlık gösterilerinde Budinli namıyla şöhret bulmuş bir canbazın ip üzerinde hünelerini sergilerken düşüp hayatını kaybettiği anlatılmaktadır (146b/147a).

.....

21 Mehmet Arslan (2009). *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 2: İntizâmî Sûrnâmesi*. İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı, s. 79.

Yine bu zümreden Gedizli Canbaz adıyla şöhret bulmuş bir ip canbazının gösterileri anlatılmaktadır. Bu zatın gösterisi sonunda da yine padişahın çeşitli hediyeler verdiği ve “câme-i fâhir” ile ödüllendirdiği anlatılmaktadır (46a). Nâmî adlı bir canbazın müthiş gösterileri (102b), örümcek gibi gösteriler sergileyen (82b) ve Allah’ın ismini zikrederek canbazlık yapan kişilerin hünerleri de Ferâhî Sûrnâmesi’nde anlatılmıştır (131b).

Kâsebâzlar: Kâsebâz, el çabukluğu göstererek ve ellerindeki tabakları parmaklarının ucunda döndürerek gösteriler yapan, kâselele oyun sergileyen kişilere denmektedir. Ferâhî, kâsebâzlar ve cânbâzların şenlik süresince meydanda sürekli gösteri sergileyen grup olduğunu, şenliğin sabah akşam onlarla başladığını, def ve ney eşliğinde şenlik meydanını devrettiklerini anlatmaktadır (153a).

Yine bu zümrenin tavus gibi meydana süzülüp çeşitli gösteriler sundukları, rengârenk kıyafetlerle gelerek şiirler okuyup şarkılar söyledikleri ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. (26b, 51a, 71b, (57b), 106a, 122b, 124b, 134a, 137a, 150b).

Tâsbâzlar: Şenliğin oyun ve gösteri ekibine dâhil edebileceğimiz tâsbâzlar, gösterilere uygun giyindikleri cübbelerinin altından çıkardıkları taslar, çeşitli kap-kacak ve gösteri yapabilecekleri çeşitli eşyalar ile sahnede arz-ı endam ediyorlardı. Genellikle kasebâzlar ile birlikte sahne alan bu zümre şenlik süresince birkaç defa hünerlerini sergileme fırsatı bulmuşlarıdır. Ferâhî Acem’den gelip hayli hünerler sergileyen bir tâsbâzın hünerlerini anlatmaktadır. Anılan tâsbâz ilk gösteride kırk sekiz tas, altı küçük tencere, bir güvercin, yılan tavşan ve gösteri için kullandığı başka hayvanlar ile padişahın huzurunda hünerlerini sergilemiştir (44a/44b).

Aynı tâsbâzın ikinci gösteride bir grup marifetiyle dünyada eşi benzeri bulunmayan, görülmesi mümkün olmayan oyunlar ve hünerler sergilediği anlatılmaktadır. Gösteri için sahne alan grubun giysilerinin içinden taslar çıkartıp tasların içindeki suları ateşe dönüştürmüş ve ateş üzerinde yılan, güvercin gibi çeşitli canlıların görüldüğü sihirbazlıklar sergilemiştir. Bu gösterilerden dolayı padişahın ihsanına mazhar olan tâsbâz padişaha methiye söyleyip dualar ederek sahneden ayrılmıştır (131b).

Tâsbâzlar, bahsi geçen bu gösteriler dışında kâsebâzlar ile de sahne almış ve gösteriler sergilemişlerdir. Ancak gösterilerin muhtevasına dair bilgi verilmemiştir.

Hokkabâzlar: El çabukluğu ve göz boyamaya dayalı oyunlar sergileyen gruplardan biri de hokkabâzlardır. Hokkabâzlar, tersine çevrilmiş üç kap ve bir küçük top kullanarak gösteri yapmaktadırlar. Oyun, hokka adı verilen bu kapların boş sanılanından top çıkması ya da içinde top olduğu düşünülen kâsenin boş olduğunun görünmesi şeklinde gösterilerin sergilenmesiyle gerçekleşirdi (alıntılayan: Arslan, 2008: 265).

Ferâhî Sûrnâmesine göre hokkabâzların genellikle zûrbâz, kâsebâz, tâsbâz ve matrakçılarla birlikte gösteri yaptıkları anlaşılmaktadır. Hokkabâz gösterileri anlatılırken Ebû Sînâ (İbni Sînâ) yeteneği ile oyunlar sergiledikleri birkaç defa anlatılmaktadır (92b, 97b, 131a).

Gölge Oyunu: Ferâhî Sûrnâmesi'nde bahsi geçen gölge oyununun akşam sergilenen oyunlardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Üç farklı noktada kurulan ve “hayal-i zıl” olarak tabir edilen bu gösteriye musiki ekibinin de eşlik ettiği anlatılmaktadır (61b).

Ateş İşleri: Ateş işleri, Ferâhî Sûrnâmesi'nde geniş yer bulan bir bahis olarak görülmektedir. Havai fişekler, meşaleler, ateşe verilen cisimler ve çeşitli ışıklandırma işleri genel olarak sûrnâmede “Ateş İşleri” olarak geçmektedir. Ateş işleri akşam gerçekleştirilen gösteridir ve bazı günlerde ateş işlerinin devlet erkânından kişilerce organize edildiği anlaşılmaktadır (28a, 41b, 61b, 68b, 88b, 102b, 105a, 127a, 142a).

Ferâhî, ateş yakma şeklinde gerçekleşen ateş işlerinde kaleler şeklinde yapılmış büyük maketlerin yakıldığını, alev ve dumanların gökyüzünü kapladığını anlatmaktadır (31b).

Ferâhî, her akşam tekrarlanan ateş işlerini anlatırken gökyüzünü kaplayan alev ve bulutların uçan kuşların kanatlarını yakacak derecede olduğunu mübalağalarla tasvir etmektedir.

Ve bu kesret-i âsumânîden âsumânda perrân olan murgân perr ü bâlin yakdı ve mahlûk-ı zemîn ü âsumân tamâm-ı dil-güşâ olup temâşâyâ bakdılar (119a).

1582 Şenliğinde devlet erkânından bazı zevatın ateş işleri anlatılmaktadır. Padişah huzurunda yakılan bu ateşler çeşitli cisimlerin ateşe verilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Devlet erkânından Siyavuş Paşa (38a), Yeniçeri Ağası Ferhad Ağa (48b), Kaptan-ı Derya Ali Paşa (80b) ve Rumeli Beylerbeyi İbrahim Paşa (83b), Mesih Paşa (112b) şenlikte ateş işleri anlatılan kişilerdir. Bu ateş işlerinde kale, dev, papaz, havan, kadirga, köşk şeklindeki maketlerin yakıldığı ifade edilmektedir (83b).

Ferâhî, 1582 Şenliğinde insanların sergiledikleri çeşitli gösteri, hüner ve oyunlar yanında hayvanların kullanıldığı gösterilerin de sergilendiğini anlatmaktadır. Bunlardan biri samsun adı verilen, eskiden savaşa ve avda kullanılmak üzere özel olarak yetiştirilen çok iri köpeklerle yırtıcı canavar, domuz, tilki gibi çeşitli hayvanların kavgalarını anlatmaktadır. Vahşi gösteriler diyebileceğimiz bu dövüş sahnelerinde bazı hayvanların yem olarak kullanıldığı ve dövüşü kaybedenin hayatını da yitirdiği anlaşılmaktadır (151a, 151b).

Sûrnâmede tuzağa düşürülen bir tavşanın meydana getirilip üzerine sinekler salarak düştüğü durumun seyredilmesi de şöyle anlatılmıştır:

Evvelâ hargûş[1] h^vâbından bîdâr eylediler dâma düşürdiler ve meydân-ı sûr-ı sürûr-efzâyâ götürüp başına siñekler üşürdiler ve sahn-ı meydân[1] başına teng itdiler. Ve âyîn-i avcıân üzre bî-had siñekleri salı virdiler. Küllî seyr ü temâşâlıklar hâsıl oldu (134b).

Şenlikte, kurnaz hayvan olarak bilinen tilkinin kurnazlığının cezasını çektirircesine oyun ve şenlikte düşürüldüğü komik durum eğlenceli bir dille anlatılmıştır (134b, 135a).

Şenlikte yarışma/mücadele nitelikli oyunlar da önemli bir yer tutmaktadır. Bu grubu temsil edenler küştgîrler, cündiyân ve matrakçılardır:

Güreşçiler (Küştgîrler): Geleneksel Türk sporlarından olup köklü bir geçmişi olan güreş, Ferâhî'nin anlatımına göre 1582 Şenliğinin de önemli sportif gösterinden biri olmuştur. Ferâhî Sûrnâmesi'nde dört kez yaptıkları oyun ve gösterilerden bahsedilen küştgîrler güç gösterisi sergiledikleri oyunlarını padişah huzurunda mertçe ve

yiğitçe icra etmişlerdir. Bu gösterilerde güreşçilerin güç gerektiren mücadeleleri övgüyle anlatılmaktadır. Padişah huzurunda zümreleri ile geçiş yapan güreşçiler benzeri görülmemiş hünerler sergilemişlerdir. Bu gösteriler sırasında padişahın gözüne girme yarışını biraz abarttıklarından bazı sporcuların kemiklerinin kırıldığı, seyirciler ve on iki ülkenin elçilerinin hayranlıklarını kazanan gösteriler sergiledikleri anlatılmaktadır (89b/90a, 11b/116a, 145a).

Ger basarsañ küşt-gîr-i nef[s] olduñ pehlevân
Velvele salduñ cihâna menzil alduñ bî-gümân (73a)

Cündiyân: Cündîler, Osmanlı saray şenliklerinde atlı savaş gösterileri ile sahne alan gruptur. İki düşman askerinin savaş sahnesinin canlandırıldığı bu gösterilerde dramatize edilen oyunlar padişahın ve halkın beğenisine sunulmaktadır. 1582 Şenliğinde yerli ve yabancı cündîlerin savaş oyunları sergiledikleri Ferâhî Sûrnâmesi'nde ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Sözü edilen zümrenin gösterilerini genellikle ikinci vaktinde sahneledikleri anlaşılmaktadır (55a/55b).

Cündîlerin gösterilerinin anlatıldığı bir başka yerde doksan kişiden oluşan kalabalık bir grubun unvan ve görevleri de zikredilerek çeşitli savaş aletleri ile padişah huzurunda yaptıkları gösteriler anlatılmıştır (101b).

Şenliğin farklı günlerinde yine hünerlerini sergileyen yerli cündîlerin yanında (108a/11b) Mısır cündîlerinin At Meydanı'nda yaptıkları gösteriler de anlatılmaktadır. Ayrıca İlyas Usta adında bir cündî ve onun ekibinden otuz kişinin çeşitli gösteriler yapıp baş aşağı at nallama hünerlerinden bahsedilmektedir (116b/117a).

Cündîlerin oyun ve gösterileri ile ilgili ifadelerde bu âdetin kadim bir adet olduğu vurgulanmakta ve şenlikte sahnelenen silahşörlük gösterileri anlatılmaktadır. Bu gösterilerin akabinde padişah tarafından munasip görülen hediyelerle ödüllendirildikleri de vurgulanmaktadır (132a).

Ferâhî Sûrnâmesi'nde cündîler zümresinin bilhassa silahşörlük sahasındaki maharetlerinden övgüyle bahsedilmekte ve bu zümrenin

padişahın takdirini kazanıp pek çok hediye ile ödüllendirildikleri eserin farklı bölümlerinde anlatılmaktadır (136b/151a).

Matrakçılar: Matrak, acemi erlerin talim yaparken silâh gibi kullandıkları, baş tarafı armut biçiminde, üzeri deri kaplı kalınca değnek, matrakçı ise matrak adı verilen sopayı kılıç gibi kullanarak hüner gösteren, matrakla oynayan kişiye denmektedir.²² Düzenli bir biçimde gerçekleştirilen, dansa benzeyen bir çeşit eskrim oyunu olan matrak oyununu oynayan kişiye de matrakbâz denilmektedir. 1582 Şenliğini anlatan Ferâhî Sûrnâmesi'nde matrakçıların sergiledikleri gösterilerden sekiz farklı yerde bahsedilmektedir. Bu tür gösteri ve oyunların genellikle ikindiden sonra sergilendiği anlaşılmaktadır. Adı geçen fırkanın padişahın huzurunda sergiledikleri dövüş sahne-lerinde birbirinin yüzünü gözünü şişirdikleri anlatılmaktadır (51a).

Matrakçıların gösterilerinin anlatıldığı diğer metinlerde de muhteva olarak yukarıdaki metindeki ifadelerle paralellik arz eden ifadeler görülmektedir. Matrakçıların gösterilerinin anlatıldığı diğer metinlerin varak numaraları şunlardır: 65a, 75b, 76a, 97b, 104b, 108a, 145b, 153a, 153b.

Şenlikte musikişinaslar da eğlendirme işini üstlenen ve sair zamanlarda görev yapan grubu oluşturmaktadır. Bu grubun temsilcileri mehteran ile sâzende ve gûyendelerdir.

Mehterân: Osmanlılarda askerî mızıka görevi yapan mehter takımının sabah akşam haber verme, toplanma gibi çeşitli vesilelerle iletişim için kullanıldıkları ya da ziyafetlerde musiki icra ettikleri anlaşılmaktadır. Padişahın şenlik meydanına gelişi, sabahleyin şenliğin başlaması ya da akşam şenliğin sona ermesinde mehter takımının görev yaptığı anlaşılmaktadır (28b, 127b, 133b).

Ve mihter ü bihter-i tabl-ı kûs-ı pâdişâhiye ve nakkâre-i şâhen-şâhî-ye turra urdılar ve vüzerâ vü ümerâ nazar-ı şehriyâr-i âlem-ârâda dest-beste turdılar ve bu sûr-ı hümayûn-ı sürûr-encâma halk-ı âlem bölük bölük çekildi ve yine âdet ü erkân-ı keyânî üzre ekâbir ü a'yâna ni'metler ve nânlar dökildi (155b).

.....

22 Kubbealtı Lûgati, <http://www.kubbealtilugati.org/sonuclar.aspx?km=MAT-RAK&mi=0> [erişim tarihi. 16.03.2016].

Hengâm-ı ‘ayş u ‘işret[i] cem’ itmege seher
Çaldı nevâda nevbetini mihter-i zamân (113a)

Padişah tarafından devlet erkânına verilen özel ziyafetlerde de mehter takımının musiki icra ettiği anlaşılmaktadır. Ferâhî mehter takımının musiki ziyafetini şu ifadelerle anlatmaktadır (54b).

Sâzende ve Gûyendeler: Sâzende ve gûyende tabir edilen grup şenliğin musiki ekibidir. Mehteran dışında şenliğin günlük muhtelif zaman dilimlerinde musiki icra eden bu grup hem esnaf geçişlerinde esnaf alaylarına saz ve sözle eşlik etmişler hem de farklı zamanlarda şenlik alanında görev yapmışlardır. Ferâhî bu zümrenin elli kişilik bir grupla esnaf alayı olarak geçişlerini anlatırken şu ifadeleri kullanmıştır:

Bunlar dahı fırkaları ile sâz u sözle her biri ser-âgâz eyleyüp geldiler. Elli nefer yarar yigitler her biri tertîb ü tezyîn ile âyîn ü erkân üzre kemâ-kân pîr-i cûvân hâzır u nâzır olmuşlar, bu üslûb üzre geldiler. Padişâh hazretlerine iki dâne yâdigâr seccâde hedâye getürdiler. Bu sûr-ı pür-sürûrda tâze cân buldılar ve ber-murâd u dil-şâd oldılar. Âsitâne-i sultân-ı ‘âlî-şâna yüz sürüp gitdiler, menzile yitdiler (32b).

Ferâhî’nin, şenlik süresince görev yapan sâzende ve gûyende zümresinin meydanı hoş namelerle şenlendirdiklerini anlatmaktadır (116b), (117a), (133b).

Çalgı Aletleri: Ferâhî 1582 Şenliğinin vazgeçilmez zümresi olan sâzende ve gûyendeleri ayrıntılı bir şekilde ele almış her birini icra ettikleri işi ayrıntısıyla ele almıştır. Ayrıca çalgı aletlerini konuşturarak yaptıkları işi kendi dillerinden anlattırmıştır (34b, 35a, 107a, 107b, 108a).

Müselsel kıldı mûsîkârı feryâd
Didi gûş eyleyenler âferîn bâd
Dem-â-dem eyledükçe âh u efgân
İder ‘aşk âteşin gâyet firûzân (35a)

Ferâhî Sûrnâmesi’nde, gösteri ve oyun sergileyen zümreler önemli bir yer işgal etmişlerdir. Ferâhî’nin anlatımına göre bu gruplar

bazen kendi zümreleri ile bazen de topluca oyun ve gösteri yapan ekibin sıralı gösterilerinde sahneye çıkmışlardır. Canbâz, hokkabâz, kâsebâz, tâsbâz, âteşbâz, zûrbâz gibi topluluklardan oluşan oyun ve eğlence zümresi şenlik süresince hemen her gün gösteriler sergilemiş ve şenliğe gelen seyircilerin hoşça vakit geçirmeleri ve eğlenmeleri için çaba sarf etmişlerdir.

İntizâmî şenliğin oyun eğlence faslını ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Sâzendeler, cambazlar, kukla ve karagöz gösterileri, cündîler, güreşçiler, matrakçılar, okçular, hokkabazlar, tasbâzlar, yılan oynatıcıları, ayı ve maymunla oyun gösterisi yapanlar, kedi, köpek, at, eşek, koç, gibi hayvanlarla yapılan gösteriler; dağ, kız kulesi, kale, simurg, ejder, maketleriyle yapılan gösterilere yer verilmiştir.²³

Sonuç

Sûrnâmeler, yazıldığı dönemdeki Osmanlı İstanbulu'nun sosyal hayatını, zevk ve eğlence anlayışını, kıyafetlerini, törenlerini, musikisini, oyun ve eğlence şekillerini, dönemin geleneklerini ihtiva eden zengin metinlerdir. Bu yüzden surnâmeler kültür tarihi, sosyoloji ve halk bilimi açısından kaynak değeri taşımaktadır. Yazıldığı devrin kelime, deyim ve terim varlığını, kullanım özelliklerini göstermesi sûrnâmeleri dil ve edebiyat bakımından da önemli kılmaktadır.

Osmanlı sarayında tertip edilen şenlikleri tasvir için yazımına başlanan ve şu ana kadar tespit edilen yirmi sûrnâmenin metinleri pek çok araştırmaya konu olacak nitelikte zengin ve değerli metinlerdir. Sûrnâme metinleri, özelde Osmanlı toplumunun belli bir dönem içindeki eğlence hayatının konu edildiği metinlerdir. Yazılma sebepleri o günün şartlarında farklılık arz etse de bugün sebep-i telifin ötesinde fonksiyonlar ifa eden değerli tarihî/edebî metinler olma özelliklerini taşımaktadır.

Sûrnâme metinleri şenliği hikâye etmenin yanı sıra yazıldığı dönemin sosyal, kültürel, folklorik hayatına dair önemli birer belge niteliği de taşımaktadır. Bu eserler aynı zamanda Osmanlı saray

.....

23 Mehmet Arslan (2009). *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 2: İntizâmî Sûrnâmesi*. İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı, s. 89-98.

hayatı, protokol anlayışı, eğlence ve yeme içme zevkiyle ilgili pek çok veriyi de içermektedir. Sûrnâme metinlerinde önemli bir yere sahip olan esnaf alayları bahsi, dönemin üretim ve sanat faaliyetleri hakkında bilgi edinme imkânı sunmaktadır. Şenlikte sergilenen oyun, eğlence ve gösteri sınıfından faaliyetler de dönemin bu alandaki zenginliğini göstermesi bakımından önemlidir.

Sûrnâme metinleri içerdikleri kültür malzemesi yanında zengin kelime hazinesiyle dil ve edebiyat çalışmalarına da katkı sağlayabilecek çok fonksiyonlu metinlerdir. Genelde sûrnâme metinleri, özelde ise Ferâhî Sûrnâmesi diğer ilgili araştırma sahalarına kaynak teşkil etmenin yanında özellikle dil araştırmaları ve sözlük çalışmaları için de mutlaka başvurulması gereken kaynak metinlerdir. Hazırlanan neşirlerle daha çok araştırmacının istifadesine sunulan bu metinler, ilgili araştırmacıların başvuru metinleri olmaya ve üzerinde yani çalışmalar yapılmaya hazır halde beklemektedir.